

znaje. Pa i kad bi dao sebi truda da prouči programe, ili sasluša govore kandidata, ne bi mu mnogo pomoglo u rešavanju pitanja, po čemu se zapravo razlikuju srbijanski radikali od srbijanskih demokrata. Pa ipak, ako bi čovek nekoga demokratu ili nekog radikala pitao, u čemu se ta razlika sastoji, čuo bi da su oni drugi potočnici i podrška svakoga zla, da država ne će nikad doživeti dobra, dok se ta stranka tragom ne zatre i da nikad ne će biti mira između tih zavađenih stranaka. Ako čovek ima kad da sluša i ako se namerio na informatora sa političkom obrazovanošću (to je čovek, koji priča o stranačkim natezanjima za Kralja Milana, Garašanina, ili Pere Todorovića), a tima neverovatno obiluje svaka i najmanja šumadijska varošica, naslušaće se pričanja o svirepostima »onih drugih«.

Beograd, centar Šumadije, nema pravih partijskih novina, a i unutrašnjost ih ima malo, a i tih nekoliko organa životari i jedva se može govoriti o nekom uticanju njihovom na partijske mase. Za to je retko razvijen metod direktnog kontakta. Pravo zbor a i dogovora u Šumadiji nije bila puka fraza. Politički vođi, u glavnome narodni poslanici ili budući narodni poslanici, uzimaju kao svoj glavni posao da se dogovaraju sa svojim ljudima i zborove drže. To dakako svaki u svome srezu. Na tim dogovorima će partijski prijatelji obaveštavati narodnoga izabranika, kojega učitelja treba iz sreza ukloniti, kojega sudiju dovesti na sreski sud, kojega dobra agitatora izvući iz aps a na uslovni dopust.

Na zboru je ta lična nota obično, ali ne uvek, ostavljena po strani, a mesto nje se nižu rekriminacije i želje općenitijeg reda (most preko Uba, cesta na Valjevo, težina seljačkih poreza, beztaksono pečenje rakije) to sve, razume se uz obavezne slavopojke svojoj stranci, uz poruge »onim drugima«.

Svi su ti zborovi po spoljnom izgledu jedan na drugi nalik kô jaje jajetu, a i učesnici na zboru gotovo su svi jednaki. Jedna velika ničim nepretrgnuta masa seljaka, u jednoj uvek jednako, sasvim narodskoj, kafanici, a u dnu dvorane, na malo uzvišenom podiju, stô, za kojim sedi seoski pretsednik općine, općinski čata i ostale seoske stranačke glavešine kod svoga narodnog poslanika.

Šumadijski seljak je obično bistar i često lako i lepo besedi. U abstraktne neke domene se ne upušta, drži se zemlje, znači realnih i bliskih potreba i nezgoda, ali tu je uvek stvaran i jasan. Nastup mu je samosvestan kao u čoveka, koji je ubeđen da je on stvaralac države i stvarni nosilac političke vlasti.

Srbija, u kojoj domaće aristokracije nema, a tuđa je oterana sa rušenjem turske vlasti, građanstvo i gradovi tek su od najnovijeg datuma, industrija se počima da razvija tek danas, u kojoj je vaskolik narod istoga jezika, iste vere, istoga imena, pojmovi birač, vojnik, pa i čovek, u svesti naroda, sinonimi su sa pojmom seljak.

Ova svest srbijanskog seljaka o vlastitoj snazi bila je jedan jak činilac u izgrađivanju srpske države i u savladavanju ogromnih iskušenja koja su na tu državu stavljana za vreme balkanskih, pa svetskoga rata.